

Абдуллаев Сафибулло Хабибуллаевич,

Наманган вилояти Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази "Педагогика, психология ва таълим технологиялари" кафедраси доценти, педагогика фанлари номзоди, доцент

ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ЭРГОНОМИК МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МУҲИТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТИЗИМИ ВА ТЕХНОЛОГИЯСИ

УЎК: 378 : 046.4

АБДУЛЛАЕВ С.Х. ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ЭРГОНОМИК МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МУҲИТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТИЗИМИ ВА ТЕХНОЛОГИЯСИ

Мақолада ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш муҳитини ташкил этишнинг ва ҳозирги замон мактаб ўқитувчисининг эргономик маданиятини ривожлантиришда эргономик билим, кўникма ва малакаларнинг долзарблиги асосланган. Қулай муҳитни яратиш шартларини умумлаштириб, уларни жадвалда тақдим этилган. Ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш жараёни мазмуни ва амалга ошириш технологик тизимини, эргономик маданиятини ривожлантириш моделини унинг таркибига кирувчи компонентларни инобатга олиб тақдим этилган.

Таянч сўз ва тушунчалар: муҳит, ўқитувчи эргономик маданияти, эргономик таълим муҳити, технологик тизим, модель.

АБДУЛЛАЕВ С.Х. СИСТЕМА И ТЕХНОЛОГИЯ ОРГАНИЗАЦИИ СРЕДЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЭРГОНОМИЧНОЙ КУЛЬТУРЫ УЧИТЕЛЕЙ

В статье обосновывается важность создания среды для развития эргономической культуры учителей и развития эргономической культуры современного школьного учителя, эргономических знаний, навыков и компетенций. Обобщая условия создания комфортной среды, они представлены в таблице. Представлено содержание процесса развития эргономической культуры учителей и технологическая система его реализации, модель развития эргономической культуры с учетом ее составляющих.

Ключевые слова и понятия: среда, эргономическая культура учителя, эргономическая среда обучения, технологическая система, модель.

ABDULLAEV S.X. SYSTEM AND TECHNOLOGY FOR THE ERGONOMIC CULTURE OF TEACHERS DEVELOPMENT ENVIRONMENT ORGANIZATION

It is based on the importance of creating an environment for the teachers ergonomic culture development and the modern school teacher ergonomic culture, ergonomic knowledge, skills and competencies development. Summarizing the conditions for creating a comfortable environment, the data are presented in the table. The content of the teachers' ergonomic culture of development process and the technological system of its implementation, the model of development of ergonomic culture are presented taking into account its components.

Key words and concepts: environment, teacher ergonomic culture, ergonomic learning environment, technological system, model.

Кириш. Жаҳонда олий таълим тизи-мида бўлғуси ўқитувчиларни касбий тайёрлаш омили сифатида дарс машғулотларининг интернет ва ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланилган ҳолда масофадан туриб амалга ошириш, муайян лойиҳа асосида ташкил этиш, аниқ мақсадга эришишга йўналтирилган, таълим натижасини кафолатлайдиган педагогик жараёнларда ўқув материалларини танлаш ва тизимлаштириш, таълим муассасаси ўқув моддий базаси ва таълим воситаларига қўйиладиган эргономик талабларни ҳисобга олиш долзарб аҳамият касб этмоқда.

Фанда юзага келган вазиятни мажмуавий тадқиқ қилиш, кадрларни тайёрлашда етакчи илмий йўналишларни ўрганиш, илмий психологик педагогик, техник ва методик адабиётлар, меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар базасини таҳлил қилиш, шунингдек, олиб борилган тадқиқотлар ҳамда шахсий касбий-педагогик фаолият тажрибаси, тингловчи-ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантиришни самарали амалга ошириш учун эргономик ўқув билиш муҳитини тавсифлаш ҳамда тингловчи-ўқитувчиларнинг эргономик билим, малака, компетенцияларни шакллантириш заруратини кўрсатди.

Мавзунинг долзарблиги ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш муҳитини ташкил қилишдаги тажрибаларнинг етарли ўрганилмаганлиги, таълим муҳитининг ўқитувчилардаги қандай ахлоқий ўзгаришларга олиб келишининг ҳамда ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантиришнинг етарли даражада ўрганилмаганлиги билан белгиланди.

Маданиятни ривожлантиришга оид фалсафий, ижтимоий-антропологик масалалар А.Бегматов, М.Каххарова, А.Маврулов, Ж.Туленов, Г.Туленова, Э.Юсупов, О.Ғайбуллаевлар томонидан тадқиқ этилган.

Психолог олимлардан М.Давлетшин, В.Каримова, А.Леонтьев, А.Маслоу, З.Нишонова, Л.Рубинштейн, Н.Сафаев, Э.Ғозиев кабилар томонидан муаммонинг психологик жиҳатлари ўрганилган.

Маданиятни ривожлантиришга оид ижтимоий-педагогик, антропологик ва акмеологик масалалар юзасидан Б.Адизов, Р.Джураев, О.Жамолиддинова,

У.Маҳкамов, Ш.Мардонов, О.Мусурмонова, Н.Ортиқов, Б.Рахимов, Д.Рўзиева, З.Т.Солиева, Д.Шарипова, Ш.Шарипов, Ш.Шодмонова, Н.Эгамбердиева, М.Қуроновлар илмий изланишлар олиб боришган.

Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг касбий педагогик маданиятини ривожлантириш муаммоси билан боғлиқликда турли соҳа олимлари томонидан илмий изланишлар олиб борилган бўлсада, бироқ кадрлар тайёрлаш тизимини модернизациялаш шароитида бўлғуси ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш масаласи ҳали етарлича тадқиқ этилмаган.

Мақоланинг илмий янгилиги шундан иборатки, олимларимиз томонидан таълим муҳитининг ўқувчи ва ўқитувчи фаолиятига ҳамда эргономик маданиятнинг таълим муассасаларидаги таълим жараёнига бўлган таъсири етарли ўрганилмаган.

Тадқиқотнинг мақсади ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш жараёнини ўрганиш асосида таълим муҳити ва эргономик маданиятни ривожлантиришни ташкил этиш бўйича амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг объекти сифатида малака ошириш муассасаларидаги таълим жараёни танланди.

Тадқиқотда тизимлилик, қиёсий-мантиқий таҳлилдан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг эмпирик манбасини анкета сўровномалари натижалари ташкил этди.

Мавзу бўйича илмий изланишларнинг қисқача таҳлили.

Ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш муҳитини тавсифлаш учун аввало ушбу концепциянинг мазмунини аниқлаш керак. Педагогик энциклопедияда қуйидагича талқин берилган: "Муҳит тушунчаси одамларнинг ижтимоий, маданий, иқтисодий омиллари ва табиий яшаш шароитларини ўз ичига олади". Қўриб турганингиздек, бу таъриф жуда ноаниқ. Шунинг учун

муаллифлик ҳуқуқи позицияларига мурожаат қиламиз¹.

В.С.Ледневнинг ишида муҳитнинг таркиби бошланғич нуқта сифатида ишлатилади. "Педагогика аксиомаларидан бири шундаки, таълим жараёни таълимнинг мақсади ва вазифасига жавоб берадиган, педагогик технология талаблари, жамиятнинг чекланган иқтисодий имкониятлари ва шартлари билан чегараланган ахборот технологиялари даражаси, махсус ташкил этилган дидактик(педагогик) муҳит мавжудлигини назарда тутати"².

В.И.Козырь ушбу концепцияга қуйидаги маънони киритади: "Педагогик воситалар атрофдаги табиий ва ижтимоий дунё билан биргаликда ўқувчилар учун уларнинг яшаш муҳитини шакллантиради. Таълим муҳити кенг, очиқ, ўзгарувчан тизимдир. Бундай сифатга таълим муассасасининг ўзи ҳам, ташқи ижтимоий-педагогик муҳит ҳам ихтиёрида бўлган барча педагогик воситаларни бирлаштириш асосида эришиш мумкин"³. В.И.Козырь ижтимоий-педагогик муҳит концепцияси сунъий равишда яратилган ўқув муҳитини ҳам, табиатни, маданият объектлари ва ҳодисаларини, бошқа одамларни ва ўсаётган одамнинг ўзини ҳам ўз ичига олган кундалик инсон ҳаётининг табиий муҳитини ўз ичига олади, чунки бу шарт ўз ривожланиши шартини белгилайди деб таърифлайди.

Г.М.Коджаспирова бу тушунчаларни умумлаштириб: таълимнинг тарбиявий муҳити, биринчиси "махсус равишда педагогик мақсадларга мувофиқ, уларнинг дунё, одамлар, ҳар бири билан муносабатларини шакллантиришга қаратилган болалар ҳаётини ташкил этиш шартлари тизими" деб ҳисоблайди⁴.

А.А.Макарени ва бошқалар мактаб ўқувчиларини ўзгарувчан турмуш шаро-

итларига мослашишда маданий ва ижодий муҳитнинг роли қанчалик муҳимлигини кўрсатиб беришади. Маданий ва ижодий муҳит - бу шахснинг интеллектуал, бадиий ва амалий ривожланишига қаратилган таълим муаммоларини ҳал қилиш жараёнида инсонни шахсга айлантиришга ва кейинчалик индивидуалликка айланишига ёрдам берадиган моддий ва маънавий омиллар ва воситаларнинг комбинацияси эканлигини атрофлича ёритишади⁵.

В.А.Левин мактабдаги таълим муҳитини текшириш муаммосини ўрганиб чиқди ва қуйидаги таърифни берди: "Таълим муҳити - бу шахсни шакллантириш учун таъсирлар ва шароитлар тизими, шунингдек, унинг ривожланиш имкониятлари, ижтимоий ва фазовий-объектив муҳит"⁶.

Кўриб турганимиздек, тадқиқотчилар томонидан концепциянинг талқини кўп қиррали, аммо мазмуни ва моҳияти умумий ҳолда мос келади.

Шундай қилиб, муҳит - бу шахс билан алоқада бўлган ва ўзини ўзи ривожланаётган пайтда билвосита ва бевосита шахсият ривожланишига таъсир қилувчи кўплаб таркибий компонентлардан ташкил топган ажралмас тизимдир.

Муҳит муаммосини кўриб чиқишнинг турли жиҳатларига ойдинлик киритамиз. Уқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш нуқтаи назардан бизни ўқув билиш муҳити муаммоси қизиқтиради.

Башмаков М.И., Позняков С.Н., Резник Н.А. ахборот муҳити муаммосини ўрганиб "Ахборот муҳити инсон билимлари билан алоқа қилиш тизимидир ва тўпланган билимларнинг мазмунини ташкил этувчи маълумотларни сақлаш, тузиш ва тақдим этиш учун ҳам, уни узатиш, қайта ишлаш ва бойитиш учун ҳам хизмат қилади" деган фикр билдиришади ва ушбу тушунчани шундай изоҳлашади⁷.

Муҳит тушунчасининг мазмунини тавсифлаб, Сова А.Я. ва Гершунская Р.С. ахборот-

¹ Лернер П.С. Учителю об инженерно-техническом проектировании // Школа и производство. 1999. - № 2. - С. 21-23.

² Левин В.А. Экспертиза школьной образовательной среды. - М.: Сентябрь, 2000. - 123 с.

³ Козырь В.И. Теоретико-экспериментальное прогнозирование развития УМБ в школах как компонент социально-педагогических технологий // Методика изучения и распространения передового опыта. Контроль за состоянием и использованием УМБ школ. - М.: РАО. - 1990. - 213 с.

⁴ Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. - М.: Изд. центр Академия, 2000. - 176 с.

⁵ Лернер П.С. Учителю об инженерно-техническом проектировании // Школа и производство. 1999. - №2. - С. 21-23.

⁶ Чередов И.М. Формы учебной работы в средней школе. - М.: Просвещение, 1988. - 160 с.

⁷ Башмаков М.И., Поздняков С.П., Резник Н.А. Информационная среда обучения. - СПб.: Свет, 1997. - 400 с.

субъект муҳитини таърифлашади: А.Я.Сова бу ўқувчи ва ўқитувчини ўраб турган нарса, деб ҳисоблайди, аммо ўқитувчи томонидан аниқ ўқув мақсадларига, мактаб ўқувчиларининг билим қобилиятларига уларнинг индивидуал хусусиятларига мувофиқ равишда ишлаб чиқиладиган ўқув жараёнида ўқувчи билиш муҳитининг фақат маълум бир қисми қатнашади, дейди, Р.С.Гершунскаянинг нуқтаи назари А.Я.Сованинг позициясига зид келмайди, аммо муаллиф бу таркибни бир оз бошқача талқин қилади - таълим-тарбия жараёнининг мақсадларини амалга оширишда фойдаланиладиган идеал ва моддий объектлар тўплами сифатида, ўқувчи билиш муҳити музлатилган эмас, лекин ўлчовсиз кенг концепция, у бизнинг билим доирамиз кенгайгани сайин кенгайиб боради ва бу жараён ўзаро боғлиқ ва чексиздир¹.

Н.А.Пугал ўқувчи билиш муҳитида таълимнинг асосий мақсадларини амалга ошириш учун зарур бўлган барча ўқув ускуналари билан жиҳозланган синфни қандай бўлишини кўриб чиқади².

Т.С.Назарова ва Е.С.Полат ўқувчи билиш муҳитини замонавий педагогик фан ва амалиёт даражаси, илмий-техник тараққиёт ютуқлари ва ижтимоий-иқтисодий шароитлар асосида ишлаб чиқиш керак, деб ҳисоблайди. Уларнинг фикрига кўра ушбу муҳит "ўзаро таъсирли таълим ва тарбия, ўзаро ёрдам, шериклик ва ҳамкорлик муҳити сифатида тасаввур қилинган, ўқувчиларга турли хил иш шакллари, меҳнат ва дам олишнинг қулай усуллари танлаш, жисмоний ва ахлоқий саломатликни сақлаш ва мустақамлаш имкониятини берадиган муҳит"³.

Кўриб турганингиздек, кўплаб тадқиқотчилар ўқувчи билиш муҳитининг муҳимлигини таъкидлайдилар.

¹ Симонов В.П. Педагогический менеджмент: 50 ноу-хау в управлении педагогическими системами. - М.: Педагогическое общество России, 1999. - 430 с.

² Педагогическая энциклопедия. Т. 4. - М.: Советская энциклопедия, 1968. - 911 с.

³ Пугал Н.А. От приборов к комплексам, от комплексов к системам. // Народное образование. 1997. - №10. - С. 81-84

Асосий қисм.

Ўқувчи билиш муҳити - бу ўқитувчи ва ўқувчилар фаолияти амалга ошириладиган моддий шароитлар, бошқача айтганда, ҳар хил турдаги ўқув жиҳозлари билан жиҳозланган ҳамда ўқитувчилар ва ўқувчилар фаолиятига мослаштирилган хона⁴.

Замонавий мактабда шаклланган ўқувчи билиш муҳити ўқув жараёнини замон тенденцияларига мос равишда қайта тиклашга имкон берадиган ва келажакда мактабининг асосини ташкил этадиган мослашувчан бўлиши керак.

Шундай қилиб, ўқувчиларни ўқув хоналарида ва устахоналарда ўқитиш самарадорлиги уларда қулай муҳит, шу жумладан таркибий қисмлар - шароитларнинг яратилишига боғлиқ деб таъкидлаш учун асослар мавжудлигини қайд этиш мумкин.

Юқорида зикр этилган тадқиқот ишларида таъкидланган қулай муҳитни яратиш шартларини умумлаштириб, муаллиф сифатида уларни 1-жадвалда тақдим этамиз.

Ўқитиш моделини ишлаб чиқиш, танлаш ва кўпинча таълим воситаларининг индивидуал намуналарини яратиш, шунингдек улардан комплекс фойдаланиш шартлари ўқитувчини лойиҳа фаолиятининг ўзига хос хусусиятларига дуч келишга мажбур қилади.

Сўнги 30-40 йил ичида эргономик лойиҳалаш, дизайн тизими, интерьер, фанга айланди, бунда техник - иқтисодий кўрсаткичларни яхшилашнинг асосий вазифасини ҳал қилишда техник ва технологик, ижтимоий, экологик ва эргономик омиллар ҳисобга олинади. Сўнги 20 йил ичида эргономик лойиҳалашнинг муҳим хусусияти "инсон омили"ни ҳисобга олган ҳолда, ҳар қандай лойиҳанинг инсонга психологик, антропометрик, ижтимоий ва ҳатто ўзига хос индивидуал хусусиятларига йўналтирилганлиги ҳисобланади.

Ушбу тенденция технократик фикрлаш томонидан позицияларнинг гуманитар фой-

⁴ Ястребцева Е.Н. Концепция развития учебно-материальной базы школьной медиатеки. - М., 1990. - 19 с.

1-жадвал. Қулай муҳит яратиш учун шароитлар¹

Компонентлар	Тадбиқ этиш шартлари
Моддий-техник	Етарли майдон; ускуналарнинг мавжудлиги, жойлашиши ва ҳолати, асбобсозлик воситалари; меъёрий материаллар, реактивлар ва бошқалар билан таъминлаш; ускуналарга сифатли ва ўз вақтида техник хизмат кўрсатиш; меҳнат хавфсизлиги ва ёнғин хавфсизлиги талабларига риоя қилиш.
Санитар-гигиеник	Оддий табиий ва сунъий ёруғлик; биноларнинг мувофиқлиги, унинг ҳолати ва сақланиши санитария-гигиена стандартлари ва талабларига; оқилона ҳарорат шароитлари, ҳаво алмашинуви ва шамоллатиш; чанг, газ миқдори, шовқиннинг минимал даражаси; оқилона ҳаво намлиги; санитария-гигиена воситалари ва биринчи ёрдам кўрсатиш воситалари билан жиҳозлаш.
Эстетик	Дизайн талабларига мувофиқ биноларни ва жиҳозларни бўйлаб учун ранглар схемаси; ободонлаштириш; дизайн услуги ва мазмуни.
Техник-педагогик	Ўқувчилар учун оқилона иш режимини сақлаш; ҳар бир ўқувчини одатдаги жиҳозланган иш жойи билан таъминлаш; индивидуал ўқитувчининг иш жойини жиҳозлаш; индивидуал ва гуруҳли иш шакллари учун шароит яратиш; меҳнатни илмий асосда ташкил этиш талабларига мувофиқлиги.

дасига таслим бўлишини акс эттиради. Бу факт П.С.Лернер асарида қайд этилган².

Эргономика - бу эргономик лойиҳалаш учун табиийки фан асосидир. Унинг асосларини билмасдан таълим воситалари ва унинг атрофидаги ўқув билиш муҳитини малакали ва оқилона ишлаб чиқиш ва амалга ошириш мумкин эмас.

Таълим воситалари ва ўқув билиш муҳити яратувчиларини эргономика ягона талаблар тизимига боғланган психология, физиология, гигиена, антропология билимлари билан қуроллантиради. Бундан ташқари, таълим воситаларини яратишда, ўқув билиш муҳитини ташкил қилишда, инсон ушбу муҳитда ёки ушбу таълим воситаси билан нима ва қандай ишлаши ҳақида ҳар томонлама тушунча беради. Шундай қилиб, нафақат эргономик кўрсаткичларнинг хусусиятларини, балки улар асосида лойиҳалаштирилган объектларнинг эргономик хусусиятлари қандай шаклланишини ҳам билиш муҳимдир. Ушбу мақсад учун лойиҳа таклифларини ишлаб чиқиш ва баҳолаш махсус тармоқ - эргономик лойиҳалаш ажралиб туради. Ушбу соҳада "лойиҳани башорат қилиш" га алоҳида эътибор берилиши керак, бу энг яхши вариантларни танлаш ва лойиҳалаш жараёнида нотўғри қарорларни филтрлаш имконини беради.

Одамларнинг ўқув воситаси билан ўзаро муносабатларининг ҳақиқий жараёни одатда

¹ Жадвал мақола муаллифи томонидан олиб борган тадқиқот натижаоари асосида тузилган.

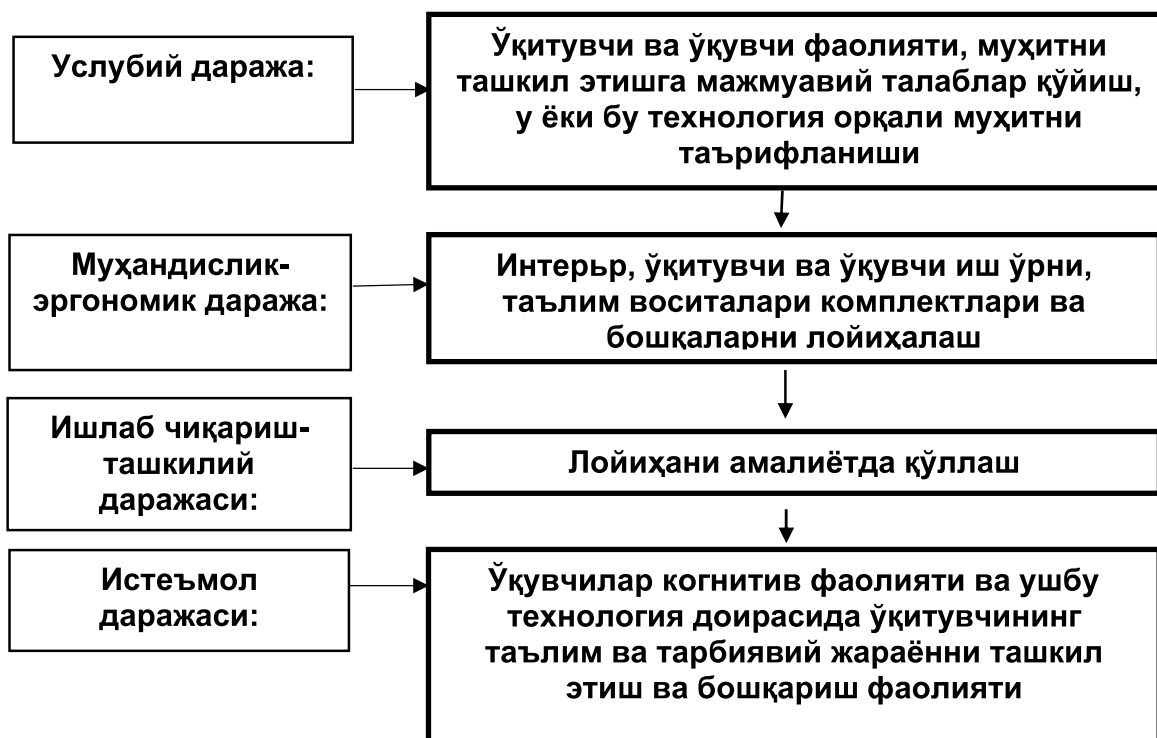
² Леднёв В.С. Материально-техническая база системы непрерывного образования и факторы её развития // Методология теоретико-экспериментального прогнозирования развития УМБ общеобразовательной школы. - М.: РАО. 1990. - 317 с.

умумий кўрсатмалар ва ўзига хос эргономик талаблардан ташқарига чиқади. Бундай ҳолда, таълим воситалари билан фаолиятни лойиҳалаштириш муаммоси, нафақат фан муҳитини, балки ундаги фаолиятни лойиҳалаштириш муаммоси пайдо бўлади. Ва бу фаолият психофизиологик, эстетик, ижтимоий ва маънавий жиҳатдан қулай бўлиши керак.

Эргономик лойиҳалаш мураккаб бўлиб, фақат маҳсулот ишлаб чиқилганида эмас, балки у лойиҳа бутун комплексда амалга оширилади.

Шундай қилиб, бирор нарсани лойиҳалашдан ўқув билиш муҳитини лойиҳалашга ўтиш билан боғлиқ ҳолда, лойиҳа, яратиш ва ишлаб чиқариш технологиясининг турли босқичларида ишлатиладиган эргономик билимларнинг роли айниқса ошиб бормоқда. Ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожланиш жараёнида юзага келадиган эргономик маълумотларга бўлган эҳтиёж жуда хилма-хил. Эҳтиёжни қондириш имкониятлари, бир томондан, ўқитувчилар тайёрлашда касбий тайёргарлик бериш даражаси билан белгиланса, иккинчи томондан, эргономикага оид маълумотларнинг ҳолати билан белгиланади. Иккала саволда ҳам сезиларли қийинчиликлар мавжуд. Ўқитувчиларнинг эргономик тайёргарлиги даражаси етарли даражада эмас ва педагогика олий таълим муассасаларида бундай тайёргарлик умуман йўқ.

Ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш муҳитини лойиҳалаштириш учун унга ташқи томондан таъсир қилувчи омилларнинг таъсирини ҳисобга олиш керак, яъни лойиҳалаштирилган объектнинг

1-расм. Эргономик маданиятни ривожлантириш муҳити мазмуни ва технологик тизими¹

“Ўқитувчи-ўқувчи-муҳит-ўқув воситаси” тизимидаги ўрни тўғрисида маълумотларни, шунингдек инсоннинг тегишли психофизиологик, антропометрик ва гигиеник хусусиятларини ҳисобга олишга имкон берадиган фазовий ва вақтинчалик шароитларни. Шунингдек, ўқув билиш муҳитини эргономик ва педагогик лойиҳалаштиришнинг моҳияти кўрсатилган хусусиятлар ва фазилатларни, таълимнинг моддий шароитларини таъминлашдан иборат бўлиб, шу асосда ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятининг рационал шакллари ва усуллари шакллантирилади, уларни такомиллаштириш имкониятлари яратилади.

Илмий ишлар ва тадқиқотларда педагогик ва эргономик лойиҳалаш технологиясини тавсифлаш тажрибаси мавжуд². Биз ушбу тадқиқот ишларига ва юқорида зикр этилганларга асослашиб ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш муҳитини мазмуни ва амалга ошириш технологик тизимини муал-

лиф сифатида қуйидаги схема шаклида тақдим этамиз (1-расм).

Ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш муҳитини шакллантириш нуқтаи назаридан эргономик ва педагогик ёндашувнинг аҳамияти яққол намоён бўлади.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, янги технологиялар ва турли хил саноат технологияларининг таълим соҳасига кириб бориши ўқитувчидан нафақат билимларнинг таржимони бўлиш қобилиятини, умуман ўқув жараёни ва унинг алоҳида таркибий қисмлари ўзига хос бўлган шароитда ўқитувчи-технолог ролида ҳаракат қилишини ҳам талаб қилади.

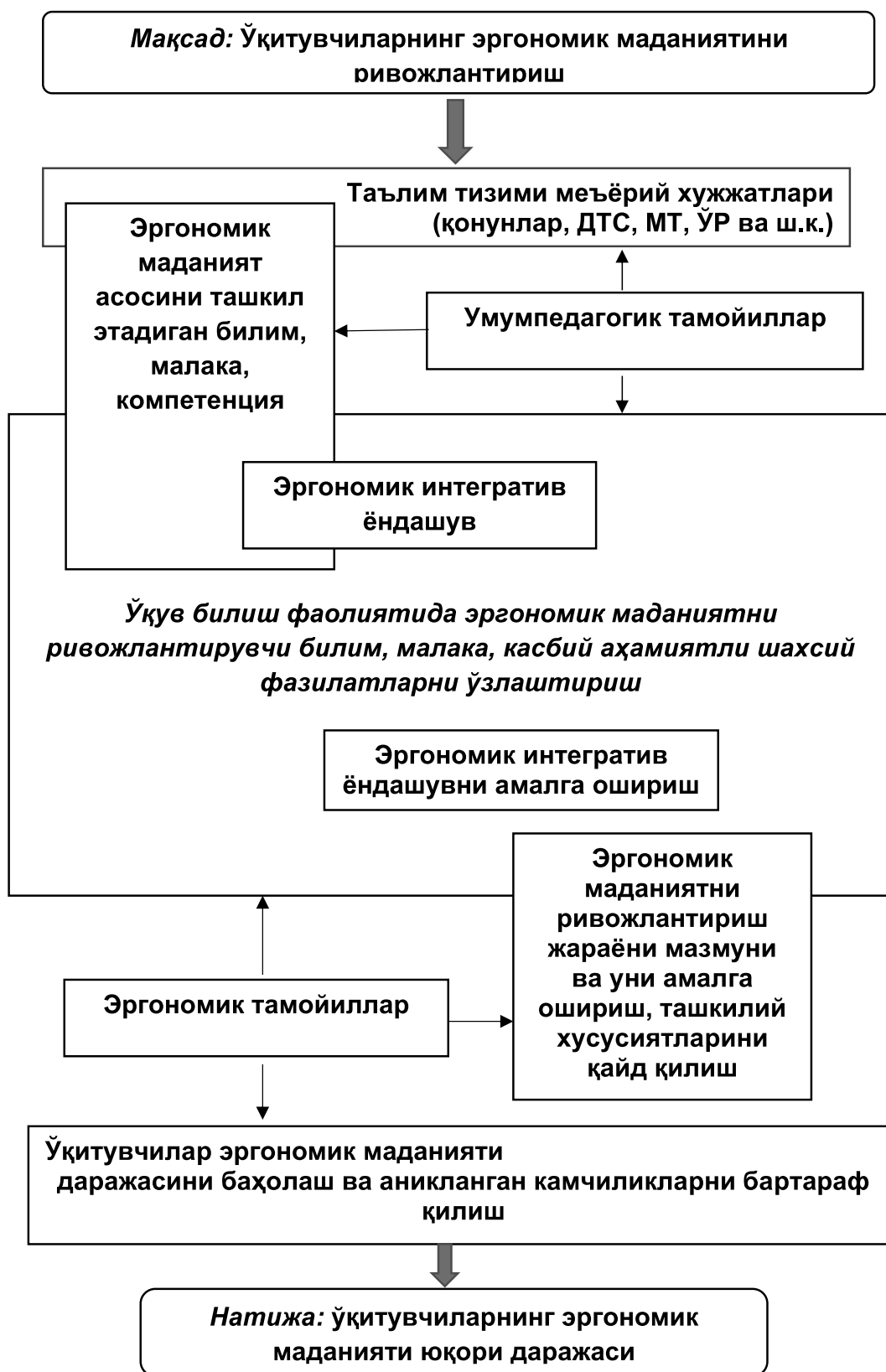
Шунингдек, эргономик интегратив ёндашувли, тизимли-когнитив-рефлексив таълим муҳити негизида ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш моделини унинг компонентлари алоқадорлигини таъминловчи шаклда ишлаб чиқиш зарурлигини аниқладик. Ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш муаллифлик моделини унинг таркибига кирувчи компонентларни инobatта олиб 2-расм шаклида тақдим этамиз.

Модель тушунчаси пайдо бўлгандан буён моделнинг табиатда мавжуд сифат намунаси таърифидан бошлаб, то модель наза-

¹ Схема муаллиф томонидан тузилган.

² Окулова Л.П. Трудовая деятельность педагога современного вуза (эргономический аспект) // Современные проблемы наук: коллективная монография. - Ижевск: Изд. центр «Удмуртский университет», 2016. С. 79–101.

2-расм. Ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш муаллифлик модели компонентларининг алоқадорлиги¹.

¹ Схема муаллиф томонидан тузилган.

риясининг қатор олимлар томонидан жиддий илмий тадқиқот объектигача бўлган муайян тараққиёт йўлини босиб ўтди. В.А.Штофф моделни бирор маҳсулотни оммавий тарзда тайёрлаш, қандайдир бир объектнинг исталган намунасини кенг маънода лойиҳалаш ёки унинг «ўринбосари» сифатида фойдаланадиган ҳодиса ёки жараён учун «намуна» (эталон, стандарт) сифатида белгилайди¹. В.А.Штофф фикрларига қўшилган ҳолда моделни “тадқиқот объектини ўзида акс эттириш орқали уни шундай алмаштиришга қодир бўлган ҳаёлан тасаввур қилинадиган ёки моддий амалга ошириладиган ҳамда уни ўрганиш бизга объект тўғрисида янги маълумотларни берадиган тизим сифатида кўрамиз”. Биз В.А.Штофф қарашларини эътироф этган ҳолда моделни “тадқиқот объектини амалга оширадиган ёки уни ўзида акс эттирадиган ўзлаштириш объекти тўғрисида янги ахборотларни берадиган, ақлан тасаввур қилинадиган ёки моддий амалга ошириладиган тизим”, деб таърифлаймиз. Мазкур таърифдан англаш мумкинки, модель объектларнинг ўзига хос хусусиятлари, вазибалари, шунингдек бошқа воситалар ёрдамида ўрганиб бўлмайдиган ўзаро алоқалари ҳамда амалга ошириш андозасини намоён этиш тўғрисида тасаввурларни беради. Модель берилаётган ҳодисалар таркиби ва ривожланишининг бориши эҳтимолий алоқасини намоён қилади. Тажриба-синов ишлари моделда реал ҳаракатларнинг акс этиш даражасини тасдиқлайди ёки инкор этади.

Таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш ва бошқариш қандай талабларга, қоидаларга, меъёрлар ва шу кабиларга асосланиб ташкил этилса унга мос маданиятни ривожланиб боришига олиб келади. Амалга оширилган илмий таҳлилларни умумлаштирган ҳолда қуйидаги **хулосаларга** келинди:

1. Эргономик компетентликни муваффақиятли ривожлантириш жараёни билан боғлиқ бўлган жиҳатларни тизимлаштириш ҳамда ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш вазибалари, ўқув билиш муҳитини, ўқитиш воситаларини педагогик жараён субъектлари фаолиятига тўлиқ мослаштиришнинг дидактик

шарт-шароитларини ишлаб чиқиш долзарблигини кўрсатади.

2. Ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш муҳити мазмуни ва амалга ошириш технологик тизимида эргономик маданиятни ривожлантириш учун ишлаб чиқилган асосий тушунчаларни келтириб ўтилган кетма-кетликда ўзлаштирилиши ва ўқув билиш фаолиятини ташкил этилиши натижасидагина самарали бўлади.

3. Эргономик компетентлик ўқитувчининг аҳамиятга эга бўлган шахсий янги ҳосил қилинадиган хусусияти ҳисобланади, ўз-ўзидан пайдо бўлмайди ва таълим жараёни субъектларининг объектив муҳитдаги манзилли хатти-ҳаракатларига боғлиқ бўлади.

4. Ўқитувчиларнинг эргономик маданиятини ривожлантириш моделини амалга ошириш тизимли, фаолиятли ва компетентли ёндашувлар базасида муваффақиятли амалга оширилади.

5. Муаллифлик моделини педагогик жараёнга татбиқ қилиниши натижасида, юқори таълим самарадорлиги, хавфсиз ва қулай таълим муҳитини яратиш, ўқувчининг қадр-қиммати, унинг ҳаёти ва соғлиғини ҳимоя қилиш, сифатли таълим-тарбия жараёнларини ташкил этиш, ўқитувчиларининг касбий тайёргарлиги савияси ҳамда эргономик маданиятига қўйиладиган талабларнинг бажарилиши таъминланади.

Хулосаларга таянган ҳолда, **амалий тақлифларни** келтирамиз:

1. Олий таълим тизимида таҳсил олаётган бўлажак ўқитувчиларни эргономик фаолиятга педагогик эргономика асослари фанини ўқитишни жорий қилган ҳолда тайёрлаш ва уларнинг эргономик маданиятини тизимли шакллантириш зарур.

2. Малака ошириш ва қайта тайёрлаш муассасалари тингловчи-ўқитувчиларининг эргономик маданиятини мунтазам ривожлантириб бориш уларнинг касбий компетентлиги ва маҳоратини юксалиб бориш ҳамда хавфсиз ва қулай таълим муҳитини яратиш, ўқувчининг қадр-қиммати, унинг ҳаёти ва соғлиғини ҳимоя қилиш, сифатли таълим-тарбия жараёнларини ташкил этиш)ни таъминловчи махсус ўқув модуллари жорий этилиши, илмий-тадқиқот ишлари олиб борилиши мақсадга мувофиқ.

ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ / СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ 2021, 9 (106)

¹ Штофф В.А. Проблемы методологии научного познания / В.А.Штофф. – М.: Высшая школа, 1978. – 269 с.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Башмаков М.И., Поздняков С.П., Резник Н.А. Информационная среда обучения. - СПб: "Свет", 1997. - 400 с.
2. Окулова Л. П. Трудовая деятельность педагога современного ВУЗа (эргономический аспект) // Современные проблемы наук: коллективная монография. - Ижевск: Изд. центр «Удмуртский университет», 2016. С. 79–101.
3. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. - М.: Изд. центр Академия, 2000. -176 с.
4. Козырь В.И. Теоретико-экспериментальное прогнозирование развития У МБ в школах как компонент социально-педагогических технологий // Методика изучения и распространения передового опыта. Контроль за состоянием и использованием УМБ школ. - М.: РАО. - 1990. -213 с.
5. Левин В.А. Экспертиза школьной образовательной среды. - М.: Сентябрь, 2000. - 123 с.
6. Леднёв В.С. Материально-техническая база системы непрерывного образования и факторы её развития // Методология теоретико-экспериментального прогнозирования развития УМБ общеобразовательной школы. - М.: РАО. 1990. - 317 с.
7. Лернер П.С. Учителю об инженерно-техническом проектировании // Школа и производство. 1999. - №2. - С. 21-23.
8. Макареня А.А. Культуротворческая среда: статус, структура, функционирование. - Тюмень: ТОГИРРО. 1997. - 65 с.
9. Педагогическая энциклопедия. Т. 4. - М.: Советская энциклопедия, 1968. - 911 с.
10. Пугал Н.А. От приборов к комплексам, от комплексов к системам. // Народное образование. 1997. - №10. - С. 81-84.
11. Симонов В.П. Педагогический менеджмент: 50 ноу-хау в управлении педагогическими системами. - М.: Педагогическое общество России, 1999. - 430 с.
12. Чередов И.М. Формы учебной работы в средней школе. - М.: "Просвещение", 1988. -160 с.
13. Штофф В.А. Проблемы методологии научного познания / В.А.Штофф. – М.: "Высшая школа", 1978. – 269 с.
14. Ястребцева Е.Н. Концепция развития учебно-материальной базы школьной медиатеки. - М., 1990. - 19 с.